

МАГІЯ

СЛОВА

УКРАЇНСЬКА ТЕМА У ТВОРЧОСТІ

Петро Хропко,
академік АПН України.

Українська національна революція 1917-1920 років хоч і не завершилася створенням суверенної держави одного з найбільших європейських народів, проте покликала до творчості прогресивні сили суспільства, окрилені ідеєю визволення з-під колоніального пригнічення рідної землі, що тривало впродовж століть. Навіть в обмежених формах власне автономної УРСР, залежної від Москви у політичному й соціальному аспектах, у 20-х роках інтелігенції ще можна було вільніше працювати на культурно-мистецькій ниві, розвивати традиції, які склалися в умовах державного будівництва Української Народної Республіки.

А відомо, що в 1917-1919 роках, незважаючи на вкрай несприятливі умови, стала функціонувати українська преса, створювалися національні середні школи, почали відкриватися в Києві Український народний університет, згодом реформований у державний, у Полтаві – історико-філологічний факультет, організувалася Українська академія наук, педагогічна і мистецька академії, національна бібліотека, Державна археологічна комісія, Державний архів. У національно-культурному житті брали активну участь відомі вчені – В. Вернадський, М. Грушевський, С. Єфремов, М. Василенко, А. Кримський.

З кола молодшого покоління національно свідомої інтелігенції вийшли талановиті письменники П. Тичина, В. Підмогильний, О. Слісаренко, Г. Михайличенко, театральний діяч Л. Курбас, художники Ю. Нарбут, А. Петрицький, які активно втрутилися у будівництво української культури. Серед них були й М. Зеров, П. Филипович, М. Рильський, творча діяльність яких була пов'язана з педагогічною працею в Київському вищому інституті народної освіти імені М. Драгоманова.

М. Зеров уже під час навчання в Київському університеті святого Володимира став виявляти інтерес до проблем українського національного життя. Як член студентської громади він виступив з теплим прощальним словом на похороні Б. Грінченка, в якому висловив сподівання, що незабаром місце покійного заповнять такі ж невтомні працівники на ниві служіння рідному народові. Коли ж українці піднялися в 1917 р. до розбудови своєї державності, М. Зеров бере участь у всеукраїнських учительських з'їздах, в організації однієї з перших національних середніх шкіл – Київської другої української гімназії імені Кирило-Мефодіївського братства, читає курс історії української культури у Київському архітектурному інституті, активно працює у бібліографічному журналі «Книгар» – у цьому власне першому українському часопису, який оперативно оцінював продукцію численних видавництв, що з'явилися в пору інтенсивного національного відродження.

Ми знаємо М. Зерова як талановитого поета, що нібито несподівано «вибухнув» у 20-х роках, але, як відомо, віршувати він почав ще в гімназійні роки. Григорій Кочур («Шлях Миколи Зерова до поезії». – «Літературна Україна», 13 серпня 1987 р.) показав, що в численних ранніх віршах початківця виявився природний інтерес учительського сина із Зінькова на Полтавщині до української теми. Вдале іронізування над побутом ровесників подавалося у доволі

М И К О Л И З

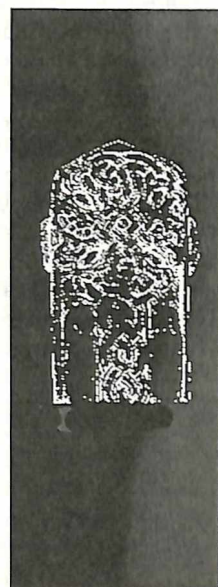
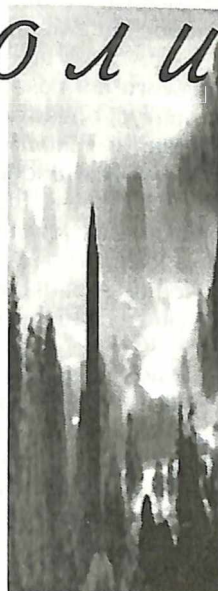
Е

Р

О

В

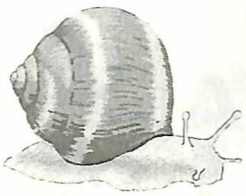
А

майстерній версифікаційній формі, яка творчо розвивала традиції бурлескного віршування наших студентів XVII-XVIII століть.

М. Рильський з щирим захопленням згадував широку загальнокультурну ерудицію М. Зерова, його вміння розмовляти на будь-які теми – від улюблених літературних і літературознавчих до універсальних природничих. Людина філологічної, «класичної» освіти, професор української літератури КІНО, бездоганний перекладач античної поезії, знавець нових європейських літератур, М. Зеров міг зі знанням справи розповідати, чому «ото всихають верхів'я знаменитих, оспіваних ще Пушкіним, прославлених Шевченком, а проте не з «діда-прадіда» українських, а завезених колись, либонь, із Італії пірамідальних тополь» (М. Рильський. М. Зеров – поет і перекладач. // М. Зеров. Твори: В 2 т. – Т.1. – К., 1990. С.3).

Глибока обізнаність із загальнолюдськими цінностями скеровувала М. Зерова у напрямі піднесення рідної культури, науки, освіти на європейські рівні. Він наполегливо працював над тим, щоб українське письменство освоювало найрізноманітніші теми буття рідного народу, творчо опановувало художніми здобутками інших європейських націй. У цьому зв'язку він закликав письменників вдумливо вивчати багатства рідної мови, її лексики й фразеології, йти тими шляхами, які своєю творчістю визначили Т. Шевченко, Панас Мирний, М. Коцюбинський, Леся Українка. Смерть І. Нечужа-Левицького стала приводом до настанови всебічного освоєння творчості класика – її глибоко націо-

нального, патріотичного змісту, її як багатющої скарбниці української духовності.

Читаючи курс українського письменства XIX століття студентам Інституту народної освіти, М. Зеров виразно окреслив індивідуальний внесок письменників у розвиток художнього слова.

Так, з іменем І. Котляревського він показував вперше змодельовану в нашій літературі повноту національного побуту українців, схрещення в «Енеїді» двох історичних епох – козацької автономії й інтенсивної денаціоналізації народу в наступні десятиріччя. З легкої руки Г. Квітки-Основ'яненка в прозі міцно усталилися форми «живої велемовної усної» оповіді. Для балад М. Костомарова притаманне прагнення опрацювати історичні сюжети або «застосовувати фабулу до відомих подій історичних».

Характеризуючи Шевченків «Кобзар», учений акцентував на майстерності композиції збірки, коли її перша поезія була ключем до книжки, а «сильна та ефективна кінцівка її «замікала». Звідси – неповторна цільність творчості геніального поета-пророка, де вершинні здобутки художнього слова органічно єднаються з інтимними віршами, написаними, за висловом літературознавця, «короткими ударами». Для Зерова П. Куліш був «єдиним з українофілів», котрий міг «поставити українську справу на всю її широту».

У розвідці «Від Куліша до Винниченка» М. Зеров виразно окреслив постаті п'ятнадцяти літераторів, які піднесли культуру новітнього поетичного слова на якісно новий рівень. Так, І. Франко є «найсильнішою» статтю в післяшевченківській поезії. Його «величність» – у «героїчній напруженні», у «перемозі над скорбним і маловірним духом, над життєвими обставинами і добою». Лірика Лесі Українки «сильна й смілива в поезіях на громадські теми», «зворушливо-жіноча в настроях інтимних», і все ж «справжнім вінцем її творчості» треба вважати проблемно-філософську драматургію. Вже рання лірика О. Олеся характеризується свіжістю і безпосередністю, хоч у її наступній еволюції критик помічає й деяке олітературнення, та, правда, це не означає художньої смерті поета, як писав тоді дехто з критиків.

Шляхи зростання української поезії М. Зеров убачав в освоєнні джерел. «Асі Роніез!» (латиною – до джерел) – так називалася книжка його літературно-критичних статей 1926 року. В ній на матеріалі аналізу творів П. Тичини, В. Сосюри, М. Рильського та інших критик закликав митців підвищувати «свою кваліфікацію», щоб стати «віч-на-віч з найвищими здобутками та першими джерелами справді культурної творчості».

Сам Зеров своєю художньою практикою вказував ці шляхи виходження української літератури в європейській мистецькій простір. Прекрасний знавець літератур європейських народів, він збагачує наше письменство досконалими перекладами з них. Насамперед для нього взірцями були античні поети: «Старий Вергілій, і Гораций, / І гостро-жовчний Ювенал – / Після сучасних lamentацій – / Якій то справді ідеал!» У виданій ним «Антології римської поезії» (1920) були вміщені 22 його переклади з Вергілія, Горация, Тібулла, Овідія, Марціала, пізніше він продовжував і далі інтерпретувати українською шедеври античної поезії (збірка «Камена», 1924; журнальні публікації). У передмові до «Камени» М. Зеров прямо вказував, що антична поезія може навчати культурі версифікації, музичності лірики, словесної економії, лексичного збагачення й синтаксичної досконалості.

Захоплення античністю збагачувало й оригінальну поезію М. Зерова. Він зокрема створює цикл сонетів «Мотиви Одиссеї», що може вважатися прекрасним взірцем українського звучання тем славетної гомерівської епопеї. Та головне все ж у іншому – підкресленні необхідності творчого навчання у класиків, не тільки античних, але й майстрів нової європейської лірики.

Класична пластика і контур строгий

І логіки залізна течія –

Оце твоя, поезіє, дорога

Леконт де Ліль, Жозе Ереді,

Парнаських зір незахідне сузір'я

Зведуть тебе на справжні верхогір'я.

Оця класична ясність характеризує й твори М. Зерова, в яких розкривається образ України у характерних суспільно-історичних і морально-етичних вимірах. За спогадами сучасників, поет вірив у неперушну єдність Космосу з духовним світом людини, і це його переконання відчувається у ліричних віршах, досконало виконаних насамперед у класичній формі сонета.

Чарівний образ української столиці яскраво окреслюється у циклі поезій «Київ». «Замріяним, золотоглавим» «на синіх горах» постає Київ у вірші «Київ з лівого берега», та звучить у ньому й гіркий смуток, що залишилися в минулому дні його державної слави. Все ж у заключних терцетах сонета передані й сподівання, що величні лаврські споруди («химери барокових бань», «Шеделя білоколонне диво») символізують «живе життя», яке ще таїть у собі силу «Оця гора зелена і дрімлива, / Ця золотом цвяхована блакить».

З циклу «Будівництво» постає образ старовинного Чернігова, славетна брама Заборовського у Києві. Серед культуртрегерів, що освітлювали Україну своєю безкорисливою діяльністю, поет виділяє мандрівного дяка XVIII століття, автора сла-

Академік П.П. Хропко консультує аспірантку кафедри української літератури

ДУХ І ДУМКА

ДУХ І ДУМКА

ветної літературної пам'ятки «Автобіографія» Іллію Турчиновського, українського письменника і фольклориста, українського письменника і фольклориста другої половини XIX – початку XX століття Василя Горленка. Поет зажурений занедбаністю садиби І. Котлярівського у Полтаві («Іванів гай»). Та особливо запам'ятовується сонет «Куліш», присвячений енергійній працездатності видатного письменника-громадянина, його невтомному відстоюванню рідної духовності. П. Куліш

і в похилому віці зберіг в очах «відблиск молодого жару», від його виступів віє завзяттям. Він наполегливо і послідовно «боре тупість і муругу ліню», «над творами культурників п'яніє». Впадає в око надзвичайно яскрава деталь, основана на достовірному факті з останніх хвилин життя Куліша: *«І навіть в смертних муках агонії / В повітрі пилює ще його рука»*.

Цикл «Дніпро» відбиває враження М. Зерова від здійсненої подорожі пароплавом від Києва до низов'я великої ріки. Поет відновлює картини минулої слави України («Святослав на порогах»), погром Запорожжя («Розмова на пароплаві», «Потьомкінські селища»), згадує зустріч з поетом Миколою Чернявським, якого відвідав у 1934 р. незадовго перед сталінськими репресіями, що обірвали життя їх обох («В гостях у поета»). Останній з названих сонетів пройнятий журбою від того, що відомого поета приречено на злидні, коли баштан ще якось рятує від голодної смерті. Водночас доля Чернявського, що не схилився перед більшовицькими сатрапами, що з громадянською мужністю долав щоденні прикrostі, викликала в автора захоплення твердістю «людського духу».

До останніх днів поет, незважаючи на страшні удари несправедливої долі, зберіг у своєму серці щирі відданість рідній землі. З творів останніх літ він вважав своїм здобутком сонет «Двері у стіні», де, сповідаючись перед собою, з усією щирістю зізнався про свою «країну див», яку знав у давні, щасливі дні і «загубив» (звісно, під тиском тоталітарної системи). Та після звільнення з університету, смерті єдиного улюбленого сина стали нестрашними безперервні цькування і йому відчинилися «двері у стіні» – двері в оте давнє, забуте, але принальне своїми чарами, мріями, сподіваннями.

Свого часу М. Зеров писав, що Вергілій живе у дзвоні «гучних його поем» про Рим. Так само й він живе і житиме серед нас своєю патріотичною творчістю.

У зв'язку з реформуванням державних технічних, сільсько-господарських, медичних, економічних і т.п. інститутів у заклади університетського типу, виникненням і існуванням багатьох недержавних вузів, більшість з яких також прагнуть бути університетами, не можна обминути питання, а чи змінилося щось у змісті і якості освіти, яку дають тепер нові університети? В чому взагалі полягає специфіка освіти університетської? Чи змінилася якимось чином роль філософії в освітній діяльності нових закладів університетського типу? Але чи не найважливішою обставиною, яка спонукає звернутися до розгляду місця філософії в університетській освіті – це кардинальні зрушення у світоглядних підвалинах освіти взагалі, які відбуваються протягом останніх десяти років. Саме вони, на нашу думку, спричинюють значне підвищення інтересу до філософського осмислення цих зрушень, про що свідчить виникнення начебто нової галузі філософствування – «філософії освіти». Остання навіть претендує на домінування, на витіснення з університетських навчальних планів традиційних загальних курсів з філософії.

Але університетська освіченість має окрім вищезгаданої ще й інші особливості. Тому зупинимося на бодай побіжному розгляді університету як суспільного та освітнього феномену і його особливостей.

Як відомо, перші університети виникають в Європі приблизно у XII столітті. Спочатку вони замінювали собою монастирські і кафедральні теологічні школи, стаючи наднаціональними центрами всебічної освіти. Якщо моделлю шкіл були античні аналоги (академія, ліцей тощо), то університет не мав свого прототипу. Такого виду корпоративних формацій і вільних асоціацій учнів та наставників з їх привілеями, програмами, дипломами та званнями, не знала античність ні на Заході, ні на Сході. Таким чином, університет – це типовий продукт середньовіччя.

Сам термін «університет» спочатку не вказував на якийсь центр освіти. Він позначав корпоративну асоціацію студентів, чи викладачів. Міг бути «університет» студентів, міг – «університет» викладачів. Так, у Болоньї виник «університас сколарум», тобто студентська корпорація з ректором, студентом на чолі, яка отримала від Фрідріха I Барбаросси особливі привілеї. В Парижі, навпаки, сформувався «університас магістрорум ет сколарум» – об'єднана корпорація магістрів (учителів) і учнів, які гуртувалися навколо кафедральної школи собору Паризької Богоматері. Ка-

